

mjerice hebrejski i grčki u povezanim paralelnim prozorima. Moguće je koristiti funkciju istraživanja hebrejskog teksta na grčki i grčkog na hebrejski. Nadalje, može se izabrati bilo koja riječ i o njoj dobiti sve važne informacije. Također, biblijskim recima koji se proučavaju mogu se dodati bilješke i bit će automatski vidljive kad se otvore retci. Nadalje, sadrži i zanimljivu knjižnicu biblijskih slika.

Korisnici mogu kopirati i preslikati tekstove u vlastite kompjutorske radne memorije. *BibleWorks 10* koristi različite vrste tipova slova za grčke i hebrejske jezike. Različiti tipovi slova mogu biti korišteni u Windows i Mac radnim memorijama za obradu riječi i tekstova te se mogu printati. Moguće je voditi bilješke na grčkom, hebrejskom, engleskom i drugim jezicima te ih prebaciti u izabrani tip slova. *BibleWorks 10* sadrži dva kompletna seta dijagrama grčkog i Novog zavjeta, kartice s grčkim i hebrejskim riječima s audiopostavkama i grafikone.

Koristim *BibleWorks* godinama i, kako je dobivao na kvaliteti, tako sam bila sve zainteresiranija za njegovo korištenje. Ovo je najbolja kompjutorska programska podrška za osobno proučavanje Biblije i biblijskih jezika, za različita proučavanja, pripremu predavanja te za pisanje članaka i knjiga. Ovaj program za proučavanje Biblije ima bezbroj mogućnosti. Riječ je o najuređenijem i najnaprednijem biblijskom programu za egzegezu i tekstualnu analizu u svrhu uspješnog proučavanja Biblije. Najveću korist od korištenja *BibleWorks 10* mogu imati svećenici, pastori, studenti teologije, aktivni kršćanski laici, kršćanski pisci i znanstvenici. Možemo reći da je ovaj program neophodan za svakoga tko namjerava predano proučavati Bibliju i biblijske jezike.

Svi početnici mogu pronaći korisne upute i videa na internetskoj stranici BibleWorks <https://www.bibleworks.com> i na samom programu How-To Videos (Online). Video programi su napravljeni u namjeri da pomognu korisnicima uspješno upotrebljavati ovaj kompjutorski program. Korisni su zbog postupnih uputa o tome kako koristiti kompjutorsku podršku. Ovaj odličan program može uštedjeti puno vremena nudeći puno korisnih izvora.

Lidija Gunjević

Duane Litfin

Pavlova teologija propovijedanja: apostolski izazov umjetnosti uvjeravanja u antičkom Korintu

Downer's Grove, Illinois USA, IVP Academic, 2015, 401.

U *Pavlovoj teologiji propovijedanja*, umirovljeni predsjednik učilišta Wheaton College, Duane Litfin, razmatra Pavlovu "filozofiju retorike", odnosno još relevantnije, njegove "teologije propovijedanja", putem egzegetske analize 1. Korinćanima 1-4 kroz prizmu klasične grčko-rimske retorike. Litfin objašnjava da njegova studija ne predstavlja općeniti komentar na odjeljak niti razmišljanje o

većem akademskom pitanju je li Pavao namjerno koristio elemente retorike u svojim poslanicama, nego da se radi o fokusiranom pitanju na koji način Pavlova argumentacija u njegovim tekstovima informira čitatelje o njegovu pogledu na usmeno navješćivanje evanđelja kroz prizmu nadasve prisutne prakse profesionalne retoričke prakse u grčko-rimskoj kulturi. Litfinova teza tvrdi da “su vrjednate i prakse u grčko-rimskoj retorici bile ono što je potaklo pojedine Korinćane da kritiziraju Pavlovo propovijedanje i da su prva četiri poglavlja 1. Korinćanima u prvom redu odgovor na takvu kritiku.” (str. 151). Litfin pokazuje da je cilj profesionalnih oratora bio usvojiti retoričke vještine kako bi postigli željene govornikove rezultate među slušateljima. Pavao je smatrao da je takva primjena ljudskih i psiholoških metoda s ciljem “usađivanja *πίστις*” (vjere) antitetična navješćivanju evanđelja o križu i da nosi opasnost od postizanja lažnih rezultata. Istinska vjera može doći isključivo po božanskoj inicijativi navješćivanjem križa.

Knjiga se sastoji od tri dijela. U prvom dijelu govori se o raširenosti, vrijednostima, ciljevima i metodama antičke retorike putem analize relevantnih grčko-rimskih izvora. U drugom dijelu potom se razmatra tekst u 1. Korinćanima 1-4 u svjetlu ovakvog konteksta, dok se u trećem dijelu ovi nalazi sintetiziraju i izlaže se Pavlova teologija propovijedanja s osvrtom na suvremenu eklezijalnu praksu. Rad prati pet dodataka, od kojih se četvrti, “Implikacije za propovijedanje” (“Implications for Preaching”), pomalja pred sam kraj kao neprekidna kušnja za propovjednike da ga preskoče.

Autorova impresivna integracija uravnotežene i pravične analize grčko-rimske retorike, fokusirane kontekstualne egzezeze teksta u 1. Korinćanima 1-4, kao i relevantna suvremena analiza, posljedica su njegova obrazovanja, koje obuhvaća doktorat iz teorije retorike na sveučilištu Purdue University, doktorat iz filozofije Novog zavjeta na sveučilištu Oxford University, kao i niz godina iskustva u pastorskom radu, propovijedanju i educiranju. Nadalje, ovaj rad, koji je objavljen 2015. godine, prerada je njegove monografije *Teologija proklamacije svetoga Pavla: 1. Korinćanima 1-4 i grčko-rimska retorika*. (*St. Paul's Theology of Proclamation: 1 Corinthians 1-4 and Greco-Roman Rhetoric*) (Cambridge University Press) iz 1994. koja se temelji na njegovoj disertaciji s Oxforda. Znači, *Pavlova teologija propovijedanja* djelo je o kojem je Litfin razmišljao i na kojem je radio dugi niz godina. Nedvojbeno, na svijetu ima još nekolicina drugih autora osim Litfina koji su mogli napisati točno ovakvu knjigu o ovoj tematici.

Pogriješili bismo, recimo, kad bismo gledali na ovaj prerađeni rad kao na skraćenu, popularnu verziju akademske monografije. Ovo djelo, unatoč izvjesnim prilagodbama izvedenima kako bi se, kako Litfin kaže, “premostili neki od zahtjeva akademika i praktičara”, ostaje poučna povijesna i filološka analiza temeljena na primarnim izvornim tekstovima, kako grčko-rimskim tako i biblijskim. Litfin se u prvom dijelu poziva na niz izvornih tekstova, od Aristotela, preko

Cicerona, do Kvintilijana, između ostalih, kako bi uspostavio važne zaključke o klasičnoj retorici, koji donose potrebnu pozadinu za njegovu analizu 1. Korinćanima 1-4. U svojoj srži retorika je bila “umjetnost uvjeravanja”. Litfin sažima vrijednosti i ciljeve retorike u onome što opisuje kao trodijelnu “veliku jednadžbu”: “publiku, željene rezultate i govornikove napore”. Govornik bi stupio u određenu situaciju sa željom da postigne izvjesne rezultate, što Litfin naziva “samostalnom varijablom”, ali bi se suočio s “danom” publikom s kojom bi morao raditi. Ranije bi se oslanjao na vlastite napore, na “nesamostalnu varijablu”, temeljene na strogoj obuci i prirodnom talentu, kako bi uvjerio istu publiku i postigao željeni rezultat.

Uz naglašavanje raširenosti i upoznatosti s retorikom u grčko-rimskom svijetu 1. stoljeća, kako među profesionalnim praktičarima tako i među “konzumentima”, (tj., s populacijom), autor razlikuje, služeći se terminologijom Georgea Kennedya, “primarnu retoriku” i “sekundarnu retoriku”, gdje ova druga predstavlja služenje kićenim riječima zarad teatralnosti, dok se ona prva drži izvornih ciljeva klasične retorike kao “umjetnosti uvjeravanja” (70). Litfin smatra da, premda je do 1. stoljeća po Kristu kvaliteta retorike ponešto opala, “primarna retorika nije izumrla”. Ovo je za autora važna stavka jer ne smatra da se Pavao borio protiv “sekundarne retorike” ili, jednostavno, loših i manipulativnih oblika retorike. Litfin smatra da je upravo “primarna retorika” sa svojim najboljim i najplemenitijim ciljevima ono na što je Pavao mislio u 1. Korinćanima 1-4.

Litfin ne tvrdi da je Pavao pronašao neke općenite mane u klasičnoj retorici. Problem se zapravo nalazio u oslanjanju na ljudsku vještinu, a ne na božansku milost u propovijedanju evanđelja s ciljem donošenja vjere. U pitanju su dvije “dinamike uvjeravanja”, retor i križ, koje su “međusobno isključive” (179). Litfin nadalje objašnjava da je “Pavao strahovao da bi operiranje u skladu s retorskom dinamikom narušilo Duhom vođenu silu križa da stvori vjeru.” I zato, kad Pavao brani svoje propovijedanje kao nešto što ne dolazi od elokventnih mudrih riječi, nego od Božje sile po ludosti križa (1 Kor 1,17; 2,1-5), on govori protiv konteksta profesionalne retorike. Litfin stoga razlikuje “prirodnu paradigmu” profesionalne retorike i “Pavlovljevu paradigmu” navješćivanja evanđelja. Ondje gdje su u prirodnoj paradigmi retorike rezultati proizvod govornikovih napora, u Pavlovljevoj paradigmi proizvod ovisi o “suverenom djelovanju Duha u ‘preporučivanju riječi križa’ ... ljudskim srcima.” (270).

Za čitatelje, koji su općenito upoznati s proučavanjem Pavlova rada, pitanje njegova služenja retorikom u poslanicama (što je žestoko preispitivan, ali ne i neuobičajen pristup tumačenju Pavlovihi spisa u suvremenoj teologiji) naizgled dovodi u pitanje pozadinu koju sugerira Litfin. Međutim, autor pronicivo izbjegava ovu kontroverzu isticanjem razlike između Pavlovihi pisanihi naputaka vjernicima i njegova usmenog propovijedanja (κηρυσσω) evanđelja nevjernicima. Stoga, Pavlovo je služenje, odnosno nesluženje retorikom u njegovim pos-

lanicama nevažno za Litfinovu tezu. Središnja bit 1. Korinćanima 1-4 zapravo je navješćivanje, što omogućuje Litfinu da prikaže kontrast između ciljeva i metoda oratora, i ciljeva i metoda drugačijeg tipa javnoga govornika u antičkom svijetu: naime, glasnika (*κηρυξ*).

I glasnik je, poput oratora, bio uvažen javni govornik, koji se morao znati vješto obratiti publici. Od glasnika se očekivalo da se posluži svim raspoloživim sredstvima kako bi točno prenio poruku koja mu je predana. Litfin privija moderni pogled na ljudsko uvjeravanje psihologa Williama McGuirea. McGuire smatra da postoji pet razina uvjeravanja: *pozornost, shvaćanje, prepustanje, zadržavanje i djelovanje* (278). Litfin pokazuje da je glasnik uistinu mogao prilagoditi svoju poruku na prve dvije razine kako bi privukao pozornost svoje publike i omogućio joj da što bolje shvati poruku (279). Nadalje, odbacivanje retoričkih metoda u propovijedanju ne znači da je propovijedanje iracionalno ili nerazumno; dapače, ono "itekako ima smisla" (266). Međutim, glavna je razlika u tome što glasnik, za razliku od oratora, nije bio dužan donijeti rezultat, odnosno, uvjeriti publiku da se prepusti onome što želi govornik. Posao glasnika svodio se na poslušno navješćivanje poruke koju mu je predao onaj što ga je poslao i glasnik nije imao nikakve obveze izazvati pozitivan rezultat. Zbog toga, Litfin artikulira ključnu poantu: dok je zadatak oratora bio "motiviran rezultatom", zadatak je glasnika bio "motiviran poslušnošću" (272).

Uz to, glasnikovo navješćivanje stavlja publiku u drukčiju poziciju. Kao što je Litfin ranije objasnio u prvome dijelu, publika je bila vrlo kritična i navikla je sjediti i osuđivati javne govornike. Retori, koji bi bili uspješni, koji bi pridobili publiku pomoću raznih tehnika uvjeravanja, požnjeli bi hvalu svoje publike. Međutim, manje uspješan orator mogao je naići na neodobravanje ili porugu. Mnoštva su postala suci, zbog čega je oratorova sposobnost razlučivanja njihova raspoloženja i mišljenja postala još važnija. Međutim, glasnik nije imao taj problem. Budući da glasnik nije bio autor poruke i da njegov posao nije bio navesti publiku da se podloži njegovoj volji, publika nije mogla suditi glasniku, nego je morala prihvatiti ili odbaciti poruku takvu kakva ona jest. Dakle, u propovijedanju evanđelja publika je lišena gorde uloge suca" (212).

Ovo je uloga u kojoj se Pavao vidio u svojem propovijedanju evanđelja. Njegova uloga božanskoga glasnika bila je navijestiti evanđelje o raspetome Kristu, kao što mu je Bog naložio, i osloniti se na Svetoga Duha da proizvede rezultat u njegovim slušateljima: vjeru u Krista. Očito je da izvjesni Korinćani koji su, poput ostalih Grka, bili uronjeni u kulturu opterećenu popularnošću i moći retorike, nisu bili zadovoljni Pavlovom glasničkom ulogom, nego su htjeli da on ispuni ulogu oratora. Litfin kao da smatra da se frakcije spomenute u 1. Korinćanima 1,10–17 barem djelomično temelje upravo na ovoj kontroverznosti, kao što je Apolonova frakcija, koja je bila očarana njegovom elokventnošću i izgledom,

kritizirala Pavlove manjkavosti u tom području (246–48). Usput, prepoznavanje Pavlove uloge glasnika u propovijedanju podiže relevantno pitanje o suvremenom propovijedanju. Ako je za Pavla “propovijedanje” usmeno navješćivanje (*κηρύσσω* ili *εὐαγγελίζω*) evanđelja nevjernicima, kako bismo trebali shvaćati suvremeno “propovijedanje” koje se nedjeljom odvija u većini crkava pred okupljenim vjernicima? Čini se kao da ovdje postoji fundamentalna razlika koja može utjecati na govornikov pristup.

Litfin iznosi vrlo jak, pomno promišljen i uvjerljiv argument. Međutim, pojedine stavke iziskuju kritiku ili ih treba dodatno objasniti. Prvo, ukratko spominjem oblikovni element koji smatram smetnjom u knjizi. U nastojanju da se ponešto stručniji materijal izdvoji iz glavnog teksta, na stranice su umetnuti brojni okviri s tekstem, u kojima se govori o raznim temama. Premda cijelim dobre nakane, koje su motivirale ovaj postupak, ustanovio sam da me okviri s tekstem ometaju u čitanju glavnog teksta. Smatram da je, u nekim slučajevima, tekst koji je izdvojen u okvirima trebao ostati unutar glavnog teksta jer bi doprinio argumentaciji, dok se u drugim slučajevima tekst mogao smjestiti u nešto dulju fusnotu.

Drugo, kad je riječ o sadržaju, Litfin na brojnim mjestima ističe da problem s Korinćanima nije teološke prirode (167) i da oni, uključujući i pojedince koji su kritizirali Pavla osobno, nisu bili u sukobu s evanđeljem (254, 271). Pa, ipak, to nije u skladu s tezom samoga Litfina da je Pavao odbacivao njihova uvjeravanja da bi trebao biti uvjerljiviji propovjednik tako što će se poslužiti boljim retoričkim tehnikama kako bi usadio vjeru u ljude. Ako su Korinćani smatrali da će bolje tehnike uvjeravanja usaditi više vjere u ljude i ako su mislili da je to proizvod ljudske vještine, to bi impliciralo barem teološko iskrivljenje ili neshvaćanje naravi evanđelja kao božanski iniciranog čina milosti. I, ako je njihov pristup bio uzrokom razdora i frakcija, nije li to greška koja pogađa temeljni karakter evanđelja? Prema mojem mišljenju, Litfin radi preveliku razliku između teologije i teoprakse.

S time je povezano i pitanje koje se krije u samoj srži argumenta: koja je, ako je uopće ima, uloga uvjeravanja u propovijedanju evanđelja? Ovdje zalazimo u nešto mutnije teološke vode: u ljudsku ulogu u božanskom djelu spasenja. Zar se propovjednik evanđelja ne bi mogao, u vjeri, poslužiti tehnikama uvjeravanja poput onih kojima se služe profesionalni retoričari, na način da vjernik poželi usvojiti svaku naučenu ljudsku vještinu izvrsno, ali ipak uz priznanje da je Bog izvor njegovih sposobnosti? U odjeljku pod naslovom “Dvosmislenost uvjeravanja” (280–284) Litfin kao da naslućuje da će biti takvih pitanja. I premda prihvaća da Pavao jednom prilikom govori o sebi kao o onome koji uvjerava druge (2 Kor 5,11), ipak smatra da, premda se Pavlovo propovijedanje moglo tumačiti kao uvjerljivo zbog uspješnih rezultata, metoda uvjeravanja dolazi iz Božjeg djelovanja, a ne ljudskih tehnika. Litfin inzistira na tome da dokazi govore kako se

Pavao namjerno suzdržavao od ljudskih tehnika uvjeravanja i preuzima ovakvu percepciju Pavlova pristupa od Augustina, koji je zagovarao sakralno korištenje retorike, uz priznanje da sami napori propovjednika ne bi mogli dovesti do istinskog spasenja (280).

Odgovorio bih da mi se čini kako će uvijek postojati određeni stupanj dvo-smislenosti vezano uz ovo pitanje. Na primjer, što je to u kontekstu suvremenog društva što čini svjestan čin uvjeravanja? Trebaju li se propovjednici i evanđelisti upinjati kako bi izbjegli sve takve poteze i sačuvali se lažnih rezultata? S jedne strane, čini mi se da ovakva pretjerana revnost u tome pitanju može dovesti do paraliziranosti u propovijedanju ili, pak, do pretjerano hladnog i ravnodušnog “navješćivanja” bez ljubavi i suosjećanja. S druge strane, prepoznavanje opasnosti korištenja tehnika uvjeravanja može biti dobra mjera opreza pred suvremenim tendencijama ovom ili onom novom trendu, za koji njegovi zagovornici tvrde da će dovesti do željenog rezultata, naime, obraćenja (više o tome vidi u Litfinovoj elegantnoj kritici pokreta rasta crkve u petom dodatku).

U konačnoj analizi, plod Litfinova rada na Pavlovoj argumentaciji u 1. Korinćanima 1-4 jest u tome što napominje evanđelistima i propovjednicima da ne zaborave da je istinska vjera u Krista Božje djelo, koje dolazi po poruci o raspetome i uskrsnome Kristu i ne može se umjetno proizvesti na temelju ljudske mudrosti niti elokventnosti. Ovakvo shvaćanje Pavlove paradigme daje propovjednicima evanđelja slobodu da s pravom gledaju na sebe kao na poslušne glasnike s božanskom porukom o Božjoj milosti i ljubavi, bez snošenja odgovornosti za spasenje svojih slušatelja, kao da bi ono ovisilo o njihovoj vještini komunikacije. Pa, ipak, ako se pravilno uravnoteži, to ne bi trebalo rezultirati ravnodušnom i nezainteresiranom navješćivanju, iracionalnoj argumentaciji ili izostanku pripreme, nego iskrenom, suosjećajnom, ali ipak promišljenom iznošenju radosne vijesti o Kristu, uz očekivanje da će Božji Duh usaditi novi život u one koji povjeruju. Litfinov rad predstavlja važan doprinos razumijevanju 1. Korinćanima 1-4, kao i kršćanskom propovijedanju, a njime se mogu služiti i akademski teolozi i oni koji prakticiraju kršćansku vjeru.

Greg Thellman

Preveo s engleskog Davor Edelinski

C. S. Lewis

Kršćanstvo nije iluzija: Vodič kroz osnove vjere

2. izdanje, Verbum, Split, 2016., 215 str.

Autor ove knjige, Clive Staples Lewis, poznatiji kao C. S. Lewis (1898. – 1963.), zasigurno je širem čitateljstvu poznatiji kao književnik nego kao kršćanski mislilac. Lewisovo fantastično svezremensko književno remek-djelo *Kronike iz Narnije*, serija od sedam knjiga izdana u milijunskim primjercima i prevedena na gotovo